

VAIKIDA ON TÕESTI VÕIMATU

Võimatu vaikida I

Autor-koostaja Hilda Sabbo. Tln 1996, 840 lk.

Võimatu vaikida II

Autor-koostaja Hilda Sabbo. Tln 1996, 489 lk.

Võimatu vaikida

Eesti inventuur III

Autor-koostaja Hilda Sabbo. Tln 1998, 818 lk.

Lugupidamisega autor-koostajast. Lugeja ees on kolm suureformaadilist ja mahukat köidet, ühtekokku 2 147 lehekülge, kus on kirjas 715 publitseeritud dokumenti. Kolossaalne töö! Harva, kui keegi kutselistest ajaloolastest sõandab üksipäini taolist ettevõtmist alustada. Antud juhul rõhutab aga tehtud töö suurust asjaolu, et tegu pole mitte kutselise ajaloolase elutööga, vaid kunagise velskri ja Eesti NSV Punase Risti vastutava ametnikuga. Teenete eest Eesti riigi ja rahva teenimisel tunnustas Eesti Vabariigi president pr Hilda Sabbot EV 80. aastapäeva puhul kõrge riikliku autasuga.

H. Sabbo on piltlikult öeldes läbinud 20. sajandi Ida-Euroopa rahvaste põrgu mitmed eeskojad. Ajendatuna omaenda kannatustest ja omades Punase Risti töötajana informatsiooni paljude saatusekaaslaste kohta, otustas ta end teostada kapitaalsete dokumentide publikatsiooniga (vt ka II, lk 1 328).

Kõiki ilmunud kolme köidet läbib pr H. Sabbo ajaloonägemus, saatjaks tugev autor-koostaja emotsionaalne laeng, mis ehk küll kohati pole alati kergesti tajutav. Raamat on ühe julge ja omamoodi tugeva isikuprojekti teostus, mis arvatavasti ei jäta päris üksiköikseks ühtegi lugejat, kes süveneb pakutud dokumentidesse.

Autor-koostajale pr Hilda Sabbole kuulub nendele ridade kirjutaja siiras austus ja lugupidamine. Samas ei saa ükski suuremahuline töö olla kunagi nii ideaalne, et ei kutsuks esile vastakaid mõtteid. Mahukas publikatsioon ulatub otseselt ajaloolaste tööpõllule, mistõttu tahaksin tähelepanu juhtida mõnele probleemile, mis võiksid ka pr Hilda Sabbot järgmiste köidete avaldamisel abistada.

"Pühendan eesti rahvale" – sellise pöördumisega algavad kõigi kolme köite tiitellehtede pöörded. See on meeldiv ja ülendav. Vististi pole ükski ajaloolane sõandanud oma tööle kirjutada taolist pühendust.

Lugedes järjepanu kõiki kolme köidet, tekib aga küsimus: kas pole see mahukas dokumentide kogumik siiski sobivam lektüür Eesti Vabariigi elanikkonna sellele osale, kes maadleb Eesti seaduste ja eesti keele, samuti Eesti ajaloo tundmisega. Muidugi pole seegi aspekt üldse paha, kuid piirab siiski oluliselt autor-koostaja pühendust. Aluse taolisele mõtteavaldusele on andnud fakt, et 715 dokumendist on vaid ca 40, s.o 5,6% esitatud eesti keeles. Neist 40st 16 on erakirjad, lisaks üks pikem luuletus. Kui I ja II köites juhivad järgnevaid alajaotusi sisse eestikeelsed "vahelugemised", siis III köites, mis sisuliselt piirdub eesti-ainesega, on neistki loobutud.

Näib, et eesti rahvale pühendatud raamatus poleks vaja EV 1919. aasta maaseaduse teksti esitada 1940. aastal Moskva jaoks tehtud venekeelse tõlkena (III kd, dok 34). Sama kehtib 1929. aasta ülemaalse põllumeeste kongressi otsuste kohta (III kd, dok 28). Või miks peaks eesti rahvas lugema N. Karotamme kirja Stalinile 17.01.49 (dok 213) kolhooside loomisest Eesti NSVs venekeelsena, kui sama dokument on tõestatud ärakirja ja eestikeelse tõlkena avaldatud 3 000lises tiraažis juba 1978. aastal¹. Selle eest võib aga kurikuulsat I. Serovi dokumenti (I kd, dok 187) lugeda sulaselges eesti keeles. Niisuguste küsitavuste loetelu võiks veelgi jätkata, kuid rohkem puudutavad need järgmist probleemi.

Eesmärk ja dokumentide valik. Autor-koostaja konkreetseid eesmärke suure töö tegemisel on päris raske määratleda. Lugeja jaoks tekivad probleemid juba I köite saatesõna esimeste sissejuhatavate lausetega. On ju siin püütud paika panna töö lähtealused. Tsiteerime: "*Eestimaa ja eesti rahva tragöödia ei alanud 1940. aastal ega lõppenud 1991. aastal, nagu viimasel ajal räägitakse. Tragöödia algas palju varem ja praegu pole veel lõppu näha.*" (I kd lk 10) Mõneti täiendab seda mõte: "*Me oleme kadumisoshus. Eestlane peab seda teadma.*" (I kd lk 14) Tuletagem veel meelde, et I köite ilmumisaasta oli 1996.

I köite "Saateks" põhjal jääb mulje, et autor-koostaja tahab oma töö põhiraskuse kanda Venemaal N Liidus elanud eestlaste karmile saatusele, tõestamaks ühtlasi, et ka Venemaa eestlased on lahutamatu osa eesti rahvast ja jagavad samu draamasid, mis osaks saanud tervele rahvale.

Teise köite lõppsõnas (II kd lk 1313) nihutab H. Sabbo oma töö eesmärke oluliselt laiemale pinnale: "*Mulle endale tundub praegu, et olen siia ilma sündinud ja siin elanudki selleks, et leida materjale rahvaste hävitamise kohta Nõukogude Liidus ja need publitseerida.*"

Sellelt üpris laialt eesmärgilt pöördus autor-

koostaja III köite eessõnas hoopis kitsamale probleemile. Tema sõnastuses – nõukoguliku inventuuri küsimusele Eestis aastail 1940–41. Teisisõnu, lehitsedes III köidet, tähendab see peamiselt Moskva ja Tallinna vahelise väga mitmekesise kiirel käel koostatud aruandluse, kirjavahetuse jms publitseerimist.

IV kavandata köide näib piirduvat N Liidus "hukatud, hukkunud, hüljatud, alandatud, teadmata kadunud" eestlaste nimekirjadega, seega siis teatud täiendustega I köitele.

Dokumentide publikatsiooni eesmärkide hajuvus, rabeledus ja hüplevus kajastub vahetult autor-koostaja poolt tehtud dokumentide valikus. Sellel oleks põhjust veidi pikemalt peatuda.

I köide. Võib karta, et mõnigi nõrganärvilisem lugeja viskab raamatu kõrvale, kui ta üritab läbi lugeda dokumentid 1–4, mis käsitlevad Vene ja Eesti sotsiaaldemokraatide igapäevatööd ja sisemisi lahkheliseid 20. sajandi kahel esimesel aastakümnel. Ilma põhjalikumate kommentaarideta ei ütle need dokumenid paljudele lugejatele ju mitte midagi. Ka eesti rahva traagilise saatuse selgitamisele ei aita need eriti kaasa.

Esimese köite V osa on pealkirjastatud: "Kulakluse kui klassi likvideerimine" (dok 101–129. lk 254–287). Vastav osa käsitleb talurahva saatust N Liidu põhiterritooriumil 1920.–30. aastate vahetusel. H. Sabbo on leidnud hulga huvipakkuvaid dokumente, viitamata küll samal ajal Venemaal ilmunud samateemalistele dokumentide kogumikele, monograafiatele, artiklitele. Eestit puudutab selles osas vaid üks dokument (dok 125). Iseenesest väga huvitav materjal, mis küll sugugi ei haaku vastava osa teemaga, kuna räägib EV Riigikogu saadiku A. Silverstovi värbamise tehnikast OGPU poolt EKP vahendusel².

VII osa ÜK(b)P KK Poliitbüroo istungite protokollid 1936–1938 (dok 157–159, lk 333–429). Autor võinuks kriitilise pilguga üle vaadata, kui paljud kopeeritud või ümberkirjutatud poliitbüroo istungite protokollid üldse käsitlevad tema poolt püstitatud temaatikat. Suurem osa siin esitatud mõtestamata ja kommenteerimata protokollidest on tänasele lugejale juba omamoodi "hiina keel".

X osa. "Esimene massiline väljasaatmine Eestist 1941. a" (dok 197–285, lk 617–824). Mahukast köite osast ca 40 dokumenti ei puuduta väljasaatmist, vaid hoopis okupatsiooni- ja anneksiooni-režiimi ehitamist alates komsomolielu korraldamisest kuni kommunaal- ja finantspoliitikani, Punaarmee paigutust ja vajadusi, maareformi, natsionaliseerimist jne.

II köide. Jättes kõrvale väiksemad detailid, tahaksin autor-koostaja tähelepanu juhtida osadele XIII ja XV.

XIII osa. "Poola sõjameeste saatust Venemaa arhiividokumentides" (dok 379–399, lk 1101–1121). Avaldatud dokumendid tunduvad mõneti juhuslikena ja kajastavad enamikus Katõni tragöödia uurimise diplomaatilist külge. Lõpus on nimetatud kolme kasutatud raamatut ja üht teejuhti (lk 1121). Juba varem ja paralleelselt H. Sabbo tööga ilmus Poolas, Venemaal jm arvukalt uurimusi, dokumente, publikatsioone, artikleid³. Lausa uskumatu, et autor-koostaja on suutnud näiteks vältida nimetamast ühte tuntumat ja viljakamat Katõni tragöödia uurijat Natalja Lebedevat, kelle keskne monograafia ilmus juba 1994. aastal⁴.

XV osa. "Viimane parteivastane grupp: NLKP KK juuni (1957. a) pleenumi stenograafiline aruanne" (dok 450 lk 1249–1280). Tahtmatult tekib küsimus: milleks seda pikka ümbertrükkii ajakirjast Istoritseski Arhiv (1993, nr 3) oli vaja? Võrreldes autori sõnastatud püüdlustega, viib see dokument hoopis teiste probleemide juurde – konkreetselt võimuvõitlusele NLKP kõrgemas ja kitsamas eselonis. Sellega ju pleenum sisuliselt ka piirdus.

III köide. Loobuksin küsimast, miks sellest köitest algab uus dokumentide ja lehekülgede numeratsioon, kui I ja II köites on need numeratsioonid läbivad. Loobuksin ka küsimast, kuidas on "Eesti inventuuriga" seotud pikad aruanded, "spravkad" ja tabelid Eesti Vabariigi varasemast statistikast ning sisepoliitilisest elust, mis Moskva jaoks kokku pannud sealt tulnud ametnikud, kes töötasid palehigis, tundmata kohalikke olusid ja ajaloolist tausta, ning tehes seetõttu mõnigi kord üsna juhme vigu.

Küll aga tahaksin küsida, mida seletab eesti rahva saatusest I. Kuznetsovi ja A. Ždanovi vaheline kirjavahetus ristleja "Vorošilov" remondi asjus (dok 149) või samade meeste asjaajamine N. Liidu Sõjamerelaevastiku Rahvakomissariaadi töö siseimisest ümberkorraldamisest 1940. aasta sügisel (dok 152, 151. Just sellises järjestuses on need raamatus!) Mida räägib eesti rahva saatusest asjaolu, et Gdovi tehased pole õigeaegselt "Punast Krulli" suutnud varustada mõnede sisseseadetega jm (dok 171, 172).

Mõnedki dokumendid mõjuvad esimesel hetkel uudsenä ja värskena. Niisugune võiks näiteks olla L. Beria ja V. Merkulovi ühisprojekti esildis Stalinile 1941. aasta kevadel Baltimaade puhastamisest sotsiaalselt ohtlikest elementidest (dok 183). Siiski publitseeriti see Venemaal juba 1995. aastal, millisele asjaolule tulnuks 1998. aastal vähemalt tähelepanu juhtida, või veel enam,

teha just seal ilmunust ümbertrükk, mitte aga arhiivikoopiast⁵.

Esitatud on üksikud juhunäiteid kõigist kolmest köitest. Mida neist järeldata? Teinuks autor-koostaja tõsist revisjoni dokumentide valikus, võinuks ta, tagasihoidlikult arvestadas, praegustest mahtudest vähemalt kolmandiku kokku hoida. Kui sellega kaasnenuks püstitatud eesmärkide rangem järgimine, tugevnenuks ühtlasi ka köidete emotsionaalne laeng.

Teades-tundes veidi Venemaa arhiivide kaas-aegset praktikat uurija suhtes, kes tahab saada dokumente 20. sajandi valuküsimustes, järeldeb allakirjutanu, et pr H. Sabbo on läinud ühte seal üsna laialt kasutatud õnge. Nimelt: kui taotleja seljataga ei seisa tugevad rahvusvahelised teadusfondid dollarite, markade vms, püütakse tema erilise visaduse korral ette sõtta dokumente, mis juba kusagil on publitseeritud või siis kohe-kohe seda tehakse, serveerides seda kui erilist vastutulekut, usaldust, sümpaatiat uurija suhtes.

Tavaliselt pole ükski dokument pärast selle leidmist või väljaselgitamist otsekohe küps paiskamaks seda publitseeritud kujul paljude lugejate lauale. Enne peab selle kallal veel kõvasti tööd tegema. Siit ka järgmine "Võimatu vaikida" köide-tega seotud küsimuste-probleemide ring.

Arheograafiline töötlus ja usaldatavus. Häm-mastava järelduse teeb autor-koostaja III köite eessõnas (lk 5). Nimelt et "Võimatu vaikida" kaks esimest köidet *"ei vajanud toimetamist, kuna dokumendid on alla kirjutatud nende inimeste poolt, kes kujundasid Eesti riigi ja eesti rahva saatust käesoleva sajandi vältel"*. Repliik lubab arvata, et III köite materjal otsekui vajaks toimetamist, kuid ometi on selle köite suhe terminiga "toimetamine" kõige lootusetum.

Tekib küsimus, mida autor-koostaja toimetamise all üldse mõistab? On ju ilmne, et võõrkeelsed ja võõrameelsed dokumendid, mille sisu võiks mõnel juhul liiatigi võrrelda absurditeatri etendusega, vajavad asjalikke kommentaare. Dokumendi trükki toimetamise juurde kuulub lahutamatu allikakriitika, mis praegu kõigi 715 dokumendi puhul täielikult puudub. See omakorda sisaldab uurijapoolset dokumendi koostamise ajaloo asjaolude tundmist, dokumendi edasise saatuse, käibivuse, usaldatavuse jms hindamist. Lugejale pole ükskõik, kas ta loeb originaaldokumenti, selle mingil moel fikseeritud koopiat või hoopis koopiat koopiast, mida on käsitsi parandatud, millel puudub dateering ja allkirjad ja millest jääb selguse-tuks, kas tegu pole mitte mingi dokumendi mustandist töövariandiga, mis polegi kunagi ametliku dokumendina käivitunud. Töötlema-sest üks

näide: III köites (dok 188, lk 638–640) on praktiliselt alguseta ja lõputa, allkirjata, ilma ühegi selgitusest käsikiri. Dokumentide registrist (lk 801) saab lugeja teada, et tegu on N. Karotamme märkmetega. Mis alusel on see tuvastatud: kas käekirja põhjal või lihtsalt selle järgi, et märkmed paiknesid N. Karotamme isikumaterjalide hulgas?

Dokumentide täielikust töötlematusest kerkib teravalt nende usaldatavuse küsimus. Ärgu pr Sabbo pahandagu, aga allakirjutanu kaotas autor-koostaja töö vastu usalduse ainuüksi asjaolu tõttu, et püüdis I köite kohta käivas retsensioonis talle tõestada, et I. Serovi dokumendiga pole kõik asjad kaugeltki korras. III köite eessõnas kaks aastat hiljem kinnitab aga pr Sabbo temale omase järjekindlusega, kuidas I. Serov viseeris Baltimaadelt küüditamise detailse instruksiooni juba 11. oktoobril 1939⁶.

Küsimärke usaldatavuse suhtes võiks esitada päris pika rea. Kuidas näiteks suhtuda VK(b)P KK Poliitbüroo istungi protokollil väljavõttesse 28. augustil 1924 (I kd dok 77). Kommentaarideta on see vaid üksainus suur küsimärk. Miks pidid Eesti juhtivkommunistid 28. augustil 1924 taotlema Stalinilt ja Zinovjevilt luba kommunistide evakueerimiseks Eestist? Hakati ju just siis intensiivsemalt Eestis mässu ette valmistama. Samasisuline dokumendi koopia PB blanketil J. Stalini allkirjaga on olemas ERA filiaalis Parteiarhiivis, kuid see on dateeritud 3. jaanuariga 1925 (PB protokoll nr 43), mil arutati järelejäädud redutavate mässuliste tagasitoomist N Liidu territooriumile⁷.

Dokumentide täielik töötlematus on lausa kurioossusteni viinud isikunimede kasutamisel. Nõukogude ametnikul, kes Eestisse tööle saadeti ja pidi siin usinasti Moskva jaoks öiendeid koostama, oli eesti nimede kirjutamisega muidugi probleeme. Nendesse selguse toomist pole autor-koostaja vaevaks võtnud ja kirjutanud III köite lõpus olevasse nimede registrisse dokumentides esinevad nimed lihtsalt samal kujul ümber, lisades veel omapoolseid eksimusi, mis niisuguse töö puhul ikka juhtuvad.

Tagajärjeks on päris kurbnaljakaid asju, mis küll kuidagi ei aita lugejal ajaloo keerulistes lugudes orienteeruda. Võtame kaks juhtumisi ettesetatunud dokumenti III köitest (dok 6 ja 7), mis kujutavad öiendeid Eesti erakondade kohta. Proovime öiendite venekeelset transkriptsiooni asendada ladina tähestikuga ja saame teada, et meil olid erakondade tegelased nagu Jan Hürenson (Gjurenson) (– vististi Jaan Hünerson), Latnin (vististi Lattik). Kolbusest (pro Kalbus) ja Endbundist (pro Einbund) ei maksa vist üldse numbrit teha. Edasi saame teada, et 1938. aastal juhtisid vasaksotsialiste

sellised isikud nagu Andersen (pro Andresen), Metelang (pro Metslang), Marta Likkel (?), Karl Ost (?), Aleksander Ilejar (vististi siis Jõeäär). Niisiis on need Ilejarid, Latninid, Metelangid, Andersenid niisugusel kujul autor-koostaja kokkupandud isikunimede registris, kui vahest välja arvata, et Aleksander Ilejarist on saanud koguni Karl Ilejar, mis teeb inimese äratundmise veelgi raskemaks. Dokumendis 8a (lk 76) pakub J. Vares 1940. aastal nõukogude töötajatele justiitsministri kohale venekeelses osastavas käandes Jeerat, mis teisisõnu peaks jällegi Jõeäärt tähistama. Nimede registris ongi nii – Jeera. Jätkem ehk need väikesed etteheited, kuigi väga tahaks teada, kes oli see Tjuljambu, kes olla 1940. või 1941. aastal juhtinud ENSV Töö Rahvakomissariaadi majandusosakonda ja aastatel 1934–1939 kuulunud Kaitseliitu (III kd dok 164).

Mõnda veel. II ja III köite tiitellehtede sisekülgedel on kirjas karmid hoiatused: II köitest võib dokumente ümber trükkida vaid loa saamisel 5. arhiivist, lisaks autor-koostajalt. III köite puhul peab lisaks pr H. Sabbo loale hankima nõusoleku veel 4. arhiivist.

Mida siis ette võtta, kui näiteks tekib vajadus kasutada juba mainitud N. Karotamme kirja Stalinile? Originaal asub ilmselt ERA filiaalis Parteiarhiivis, koopia Venemaa uusima aja dokumentide hoidmise ja uurimise keskuses Moskvas. Loomulikult ei hakka keegi pr H. Sabbolt ega ka kahelt arhiivilt, millest üks asub välismaal, luba taotlema. Lihtsam on minna ERA filiaali, otsida üles kiri ja vajadusel viidata arhiivile, rahumeeli mööda minnes autor-koostaja tööst. Nii et karmid keelud võivad mõnikord pöörduda autori enda vastu.

Dokumentide publikatsioonide autorikaitse küsimustes on meil veel nähtavasti pikk tee käia. Ja kas ikka arhiivist, mõnest raamatust või ajakirjast leitud dokumendi töötlematul kujul avaldamine muudab selle dokumendi publitseerija intellektuaalseks omandiks, mille kasutamise kohta on tal õigus oma reegleid kehtestada.

Lõpetuseks enesereklaamist. Maailmas levinud kombeid tuleb meil veel hoolega tundma õppida. Selles osas on pr Sabbo allakirjutanule andnud hea õppetunni. Koguteose II köite algusesse on paigutatud Peep Varju ja Külle Arjakase saatesõnad ning Mart Laari, Arnold Rütli, Priit Raudkivi ja allakirjutanu lühikesed arvamused.

25. augustil 1996 koostas allakirjutanu Eesti Kultuurkapitali palvel ca 7 leheküljelise retsensiooni "Võimatu vaikida" I köite kohta. Retsensent avaldas tunnustust autor-koostaja poolt alustatud suurele tööle ja soovitas leida võimalusi toetamiseks pr Sabbo edasist ettevõtmist. Põhiline osa retsensioonist koosnes kriitilistest märkustest, mille

kordumisi oleks võimalik vältida järgnevas köites. H. Sabbo telefonitsi avaldatud soovile, kas ta võiks mõnda retsensiooni lõiku tutvustada II köite algul, andis retsensent mõneti lihtsameelselt kiire nõusoleku. Väljavalituks osutusid ainukesed positiivsed lõigud ja laused, ning kõrvale jäid kõik kriitilised märkused.

15. oktoobril 1996 retsenseeris allakirjutanu Eesti Kultuurkapitali palvel II köite käsikirja. See töö oli vististi päris asjatu, sest üsna põhimõttelist laadi kriitilised märkused jäid arvestamata. Muuseas puudusid retsensendile esitatud käsikirjas eelmainitud saatesõnad ja arvamuste katkendid. Kuidas olekski saanud kriitilisi märkusi eriti arvestada, kui ilmunud I köite sisukorras oli juba täpselt paika pandud ka II köite sisu ja alajaotused koos lehekülgede täpse numeratsiooniga.

Kogu selle loo juures meenus tahtmatult Ameerika kolleegi jutt, kuidas nad seal suure lombi taga võitlevad ühe ebameeldiva kombe vastu. Nimelt helistatakse sulle ühel päeval tuttavate tuttava vahendusel ja palutakse järgmiseks päevaks või paremal juhul nädalaks öelda mõni hea sõna peatselt ilmuva raamatu käsikirja kohta. Mõne positiivse lause leiab lõpuks ju alati igasuguse käsikirja kohta! Paari nädala pärast ilmub raamat ja sinu sõnad koos nime ja tiitlitega on kenasti raamatu esi- või tagakaanel. Sellest hetkest oled praktiliselt paralüseeritud, väljalülitatud ütlemaks, mida sa sellest raamatust või selle käsikirjast tegelikult tervikuna oled arvanud. Nüüd puutus ka allakirjutanu millegi niisugusega kokku siin Eestimaal. Võtmata tagasi ühtegi sõna, mis II köite algul minu poolt kirjas, olen edaspidi analoogilistes situatsioonides tunduvalt tähelepanelikum.

Niisiis algab II köide heasoovlike arvamustega ja tõdemusega, et selle köite ilmumist toetavad Eesti Kultuurkapital, Eesti Merelaevandus ja AS Ühiselu trükikoda. Suurepärane, kui arvestada, et I köite ilmaletulekut toetas vaid Kultuurkapital.

Kurvem on lugu III köitega. Toetajaid polnud nähtavasti enam üldse ja köite lõppsõnas konstateerib autor-koostaja: "*Tunnen ennast üksiku hüüdjä häälena kõrbes.*" (lk 787) Selgub, et paljud fondid, pangad, aktsiaseltsid, ministeeriumid, poliitikud ja vastutavad töötajad on toetuspalvetele vastanud eitavalt või siis pole üldse vastanud.

Milles siis on asi? Kas kõik pr H. Sabbo loetlitud "instantsid" on muutunud äkki kitsideks, halbadeks, südametuteks, tahtes "*teadlikult varjata eesti rahva tõelist ajalugu*", millele autor-koostaja ohkõrnalt vihjab?

Nii see kõik muidugi pole. Autor-koostaja pole üksik hüüdja hääel kõrbes ega ole praegu ka erilist ohtu eesti rahva tõelise ajaloo mahavaikimiseks või

varjamiseks. Jumalat pole vististi siinkohal hoo-
piski mõtet paluda.

Pr H. Sabbo on vabandanud ja rõhutanud, et ta
pole ajaloolane. Võttes ette nii suure ajaloolase
dokumentide publikatsiooni, hajub see rõhutami-
ne paratamatult. Lubadustest ja sõnavõttudest tun-
dub, et tehtav töö on alles ehk kusagil nii poole
peal. Võib-olla võiks mõelda aja mahavõtmisele.
Uute köidete rahastamise taotluste asemel võiks
ehk hoopis taotleda sponsorlust täiendamaks oma
teadmisi dokumentide publitseerimise tehnikast
näiteks avatud ülikooli raamides Tartu Ülikooli
arhiivinduse õppetooli juures. Kindlasti tuleks see
kasuks järgmiste köidete avaldamisele ja annaks
võimaluse ka kontakteeruda ajaloolastega tutv-
maks nende tööde-tegemistega.

VIITEID JA KOMMENTAARE

¹ Eesti põllumajanduse kollektiviseerimine.
Dokumentide ja materjalide kogumik. Tln, 1978,
lk 489–494.

² Siin on üks üliväheseid selgitusi dokumendis
käsitatud isiku kohta, mis antud juhul toetub
B. Pšenitšnikovi mälestuste raamatule "Ja ööst sai
hommik" (Tln, 1981). Erinevalt B. Pšenitšnikovist,
kes hästi tundis dokumendi peategelast Aleksan-
der Silverstovit ennast, annab H. Sabbo tema
nimevormiks Seliverstov.

³ Poola ajaloolase M. Harzi 1993. aastal koostatud
bibliograafia sisaldas juba tollal 2026 nimetust.
M. Harz. Bibliografia Zbrodni Katynskiej: Materiały
z lat 1943–1993. Warszawa, 1993.

⁴ N. Lebedeva. Katyn: prestuplenie protiv čelo-
večestva. Moskva, 1994.

⁵ Organy gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR v
Velikoj Otečestvennoj vojne. Sb. Dokumentov.
Tom.1. Kniga vtoraja. Moskva, 1995, lk 144–146.

⁶ Vt selle kohta ka Tuna 1998, nr 1, lk 126–127.

⁷ Dokument on publitseeritud raamatus "Kas nad
lahkusid Moskva rongiga? 1. detsember 1924".
Tln, 1996, lk 147–148, dok 32.

JÜRI ANT

KATTARINA LUTTERIN – 500 aastat „Herr Käthe” sünnist

29. jaanuaril 1499. aastal tuli Lippendorfis Saksi-
maal ilmale tütarlaps, kellest 26 aastat hiljem sai
Suure Reformaatori elukaaslane ja „küljelu”.
Lutheri abikaasana ajalukku läinuna on teda
tagantjärele hinnatud üheks reformatsiooni
kandvaks alustalaks, mis on äärmiselt kõrge tun-
nustus. Siit ka arusaadav uudishimu, kes oli see
naine tegelikult ja kui palju vastab talle antud
hinnang olemasolevatele faktidele ehk kuivõrd
on tegemist pelgalt hilisemate aegade järelduskon-
struktsiooniga.

Algus polnud eriti paljutöotav. Katharina von Bora
pärgines vanast aadlisuguvõsast, kelle majanduslik
olukord polnud tema ilmaletuleku ajal kaugeltki
kiita. Veelgi enam. Tema isa Hansu hoole all olev
kuueliikmeline perekond elas enam kui tagasihoid-
likult. Kui Katharina ema (sündinud von Haubitz)
1505. aastal suri, oli sel ajal vaevalt kuueaastane
tüdrukuke juba mõnda aega Brehnas asuvas
benediktlaste kloostrikoolis veetnud. Kolm aastat
hiljem järgnes sellele tsistertslaste kloostris
Marienthronis. Pärast aastapikkust noviitsiaega
andis Katharina 1515. aastal kloostrivande ja ta
pühitseti nunnaks.

Aadlineidudele, kellel puudus väljavaade abi-
ellumiseks, oli see tüüpiline lahendus, mis läbi
neile kindlustati eluaegne ülalpidamine. Kuid
kloostriüksedki ei avanenud kõrge päritoluga prei-
lide ees lihtsalt niisama. Tavaliselt pidi perekond
tütarlapse sinna n-ö sisse ostma. Katharina puhul
rahulduti üksnes 30 kuldnaga, mille üheks oleta-
tavaks põhjuseks võib olla arvamus, et tema ema
poolt sugulane abtiss Margarete von Haubitz talle
teed tasandas. Koos ülejäänud 47 „Kristuse pruu-
diga” veetis Katharina ühtekokku 14 aastat kloostr-
rimüüride vahel, enne kui algas järgnev etapp tema
elus.